

Періодизація стародавньої історії України

Заснована на вивченні матеріалу, форми й техніки виготовлення знарядь праці

Кам'яний вік
(1 млн — кінець III тис. до н. е.)

Мідно-кам'яний вік
(IV — III тис. до н. е.)

Бронзовий вік
(II тис. до н. е.)

Ранній залізний вік
(I тис. до н. е. — IV ст.)

Поява та розселення людей на території України

Перші люди з'явилися в Африці близько 2,5 млн років тому, на території сучасної України — близько 1 млн років тому. Заселення відбувалося кількома хвилями

Назва	Час появи	Яким був і що вмів робити?
Пітекантроп (мавполюдина)	1 млн років тому	<ul style="list-style-type: none"> • Видобував вогонь. • Кам'яні ручні рубила, оббиті з двох боків. • Гурти (стада) по 15–20 осіб. • Стоянка в Україні: Королеве (Закарпаття)
Неандерталець	Близько 100 тис. років тому	<ul style="list-style-type: none"> • Масивний, нездатний до абстрактного мислення, агресивний. • Гостроконечники, скребла для обробки шкіри. • Житла з кісток мамонта і шкіри тварин, печери. • Образотворче мистецтво та релігійні вірування. • Стоянка в Україні: Кіік-Коба (Крим)
Людина розумна (кроманьйонець, Homo sapiens)	40–35 тис. років тому	<ul style="list-style-type: none"> • Тендітніша тілобудова, урівноважений характер, мовлення, абстрактне мислення. • Родова община, парні сім'ї, спорідненість з материнською лінією — матріархат. • Стоянки в Україні: Мізинська (Чернігівщина), Межиріч (Черкащина), Кирилівська (Київ)

Людські колективи первісного суспільства

Ранній і середній палеоліт: первісний гурт — колектив людей (15–20 осіб)

Пізній палеоліт: родова община (рід) — колектив кровних родичів (25–30 осіб)

Мезоліт: плем'я — група родових общин (близько 500 осіб)

Енеоліт: сусідська (територіальна) община — поселення людей, що не мають родинних зв'язків, займають певну територію спільно оброблюваних земель

Кам'яний вік (1 млн — кінець III тис. до н. е.)

Палеоліт
(1 млн — 11 тис. років до н. е.),
стародавній
кам'яний вік

- Формування людини (**антропогенез**).
- Клімат від **теплого помірного** в ранньому палеоліті до **льодовикового періоду** в середньому і пізньому палеоліті.
- Привласнювальне господарство: **збиральництво, мисливство**.
- Знаряддя праці з каменю, кістки, дерева.
- Перехід від первісного гурту до **родової общини**.
- **Мистецтво**: наскельні малюнки, кістяні прикраси, орнаментовані меандром (ламаную лінією), музичні інструменти

Мезоліт
(10–6 тис. років до н. е.),
середній
кам'яний вік

- **Завершення льодовикового періоду**: значна кількість річок, озер, дрібніші тварини.
- **Лук і стріли** дозволяли ефективне індивідуальне полювання.
- **Плоти і човни**, поширилося **рибальство; лижі, ручні нарти**.
- Приручено перших тварин — **свиню й собаку**

Неоліт
(6–4 тис. років до н. е.)
новий кам'яний
вік

- **Неолітична революція** — перехід від привласнювальної форми господарювання до відтворювальної (від мисливства до скотарства, від збиральництва до землеробства).
- Шліфування, свердління, розпилювання каменю.
- **Керамічний посуд, прядіння і ткацтво, мотика і серп**.
- Перехід до осілости, поширення **патріархальних відносин** — панування чоловіків у сім'ї і суспільстві.
- Землеробські і скотарські культу: поклоніння сонцю, землі

Енеоліт, або мідно-кам'яний вік (IV–III тис. до н. е.)

Починається з обробки м'яких металів — міді, золота — методами холодного кування, згодом плавлення і ливарства. Мідні знаряддя ефективніші за кам'яні, повна заміна не відбулася через брак міді

Скотарство відокремилася від хліборобства, з'явилися пастуші племена

Землеробство стало **рільним** — із застосуванням рала або плуга, у які впрягали худобу як тяглову силу

Винайдені суцільне **колесо** й чотириколісні **вози** сприяли розширенню контактів і розселенню людей

Розпочався перехід від родової общини до **сусідської (територіальної)**, члени якої родичами не були, але спільно володіли землею

Первісні релігійні вірування

Тотемізм — уявлення про кровну спорідненість людини з тотемами — тваринами, рослинами, предметами та явищами природи

Анімізм — віра в існування душі та духів, одухотворення сил природи, тварин, рослин і предметів

Магія — система обрядів і ритуалів з метою впливу на природний хід подій, доквілля, людей тощо

Археологічні культури енеоліту (IV– середина III тис. до н. е.)

<p style="text-align: center;">Трипільська культура</p> <p>Відкрита 1893 р. В. Хвойкою поблизу с. Трипілья на Київщині</p>	<p style="text-align: center;">Середньостогівська культура</p> <p>Відкрита в урочищі Середній Стіг (Запоріжжя)</p>
<p>Межіріччя Південного Бугу й Дністра, розселилися до Середнього Подніпров'я, Північного Причорномор'я та Полісся</p>	<p>Степова і лісостепова частини басейнів Дніпра і Сіверського Дінця</p>
<p style="text-align: center;">Господарство</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вирощували зернові, займалися скотарством. Існування рільного землеробства лишається дискусійним. • Мідна металургія. • Плоскодонна мальована кераміка з використанням червоних, чорних і жовтих фарб, зображенням спіралей та інших орнаментів. • Торгівля з Малою Азією, Трансильванією, Кавказом. 	<ul style="list-style-type: none"> • Скотарство, господарство землеробство (менше), розводили коней, овець, кіз. • Припускають, уперше використали приручених коней для верхової їзди. • Гостродонна кераміка.
<p style="text-align: center;">Поселення і житло</p> <ul style="list-style-type: none"> • Найбільші поселення площею 250–400 га з населенням до 10–15 тисяч осіб (так звані протоміста), мали радіальне планування, у центрі майдан зі святилищем. • Житла — прямокутні глинобитні з дерев'яним каркасом стін, піччю; стіни розписували. 	<p style="text-align: center;">Поховання</p> <ul style="list-style-type: none"> • У ґрунтових могилах або кам'яних скринях. • Покійників клали в скорченому положенні на боці, посипали червоною вохрою, поряд клали знаряддя праці, посуд, прикраси тощо
<p style="text-align: center;">Релігія і культура</p> <ul style="list-style-type: none"> • Поклонялися Богині-Матері, Бику, Змієві. • Основа для появи писемності — символи на кераміці. <p style="text-align: center; color: #0070C0;"><i>Чому зникла трипільська спільнота?</i></p> <p>Господарська та екологічна криза через встановлення більш холодного і посушливого клімату та/або витіснена кочовиками</p>	

Бронзовий вік (II тис. до н. е.)

Бронза — перший штучний метал, створений людиною, сплав міді й олова

• Майнова нерівність. • Парна сім'я, патріархат. • У скотарів формується окремий стан воїнів. • Скотарів бронзового віку на території України пов'язують з індоєвропейською спільнотою	• Ймовірна батьківщина індоєвропейців — причорноморські степи України. • Індоєвропейці — воїни-вершники, озброєні луком і стрілами; вірогідно, винайшли двоколісну колісницю, запряжену двійкою коней. • Вогнепоклонники, курганні поховання

Ранній залізний вік (I тис. до н. е. — IV ст. н. е.)

Наприкінці II тис. до н. е. люди навчились **виплавляти залізо**, знаряддя з якого були міцнішими і гострішими. Висока температура плавлення металу (1540° С) вимагала вдосконалених технологій

Зростає продуктивність праці, **ремесло відокремилася від землеробства**

Товари виробляють не лише для власного споживання, а й на обмін

Утвердження **приватної власності** і посилення **майнової нерівності**

Формування **перших держав** на території України

Кіммерійці, скіфи, сармати — кочові іраномовні скотарські племена раннього залізного віку, що приходили з азійських степів на наші землі в I тис. до н. е.

Кіммерійці (IX–VII ст. до н. е.) —

перший народ на території України, назва якого нам відома

- Згадуються в асирійських джерелах та «**Одіссей**» **Гомера**.
- Розселились у степах Причорномор'я, Криму, на Кавказі.
- **Конярство**.
- Легка **кіннота**, озброєна залізними мечами, луками та стрілами, бойовими молотами і булавами, грабіжницькі походи до Малої Азії

- Поховання під **курганами** зі зброєю, кінською упряжжю.
- На курганах — **кам'яні стели**, де зображені озброєні фігури без голови.
- Під тиском скіфів частково відійшли на Близький Схід, частково лишилися в Північному Причорномор'ї й асимільовані скіфами

Скіфи (VII–III ст. до н. е.)

витіснили кіммерійців, наприкінці VI — на початку V ст. до н. е. створили рабовласницьку державу **Велику Скіфію**, кордони якої збігаються з кордонами сучасної України

Скіфська держава

- Союз племен на чолі з **царем**.
- Центр — Кам'янське городище на Дніпрі.
- Розквіт держави — V–IV ст. до н. е. Цар **Атей** у середині IV ст. до н. е. підкорив Добруджу, Нижній Дунай

Етнічний склад

- **Царські скіфи** і **скіфи-скотарі** — іраномовні кочовики, залишили **царські кургани**: Чортомлик, Солоха, Гайманова Могила, Товста Могила тощо.
- **Скіфи-орачі** і **скіфи-землероби** — мешканці лісостепу Подніпров'я, ймовірні предки слов'ян

Господарство

- **Торгівля з грецькими містами** Причорномор'я: продаж рабів, пшениці, хутра, шкіри, купівля витворів мистецтва, кераміки, предметів розкоші.
- За часів **царя Атея** карбували монету

Військо

- **Важка кіннота** з короткими мечами-акінаками, списами, складними **далекобійними луками**.
- У Скіфію вторгалися перський цар Дарій I, намісник Олександра Македонського Зопіріон